ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ
ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΚΑΙ ΕΙΔΙΚΕΣ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑΚΕΣ ΥΠΗΡΕΣΙΕΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ, ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΑΣ

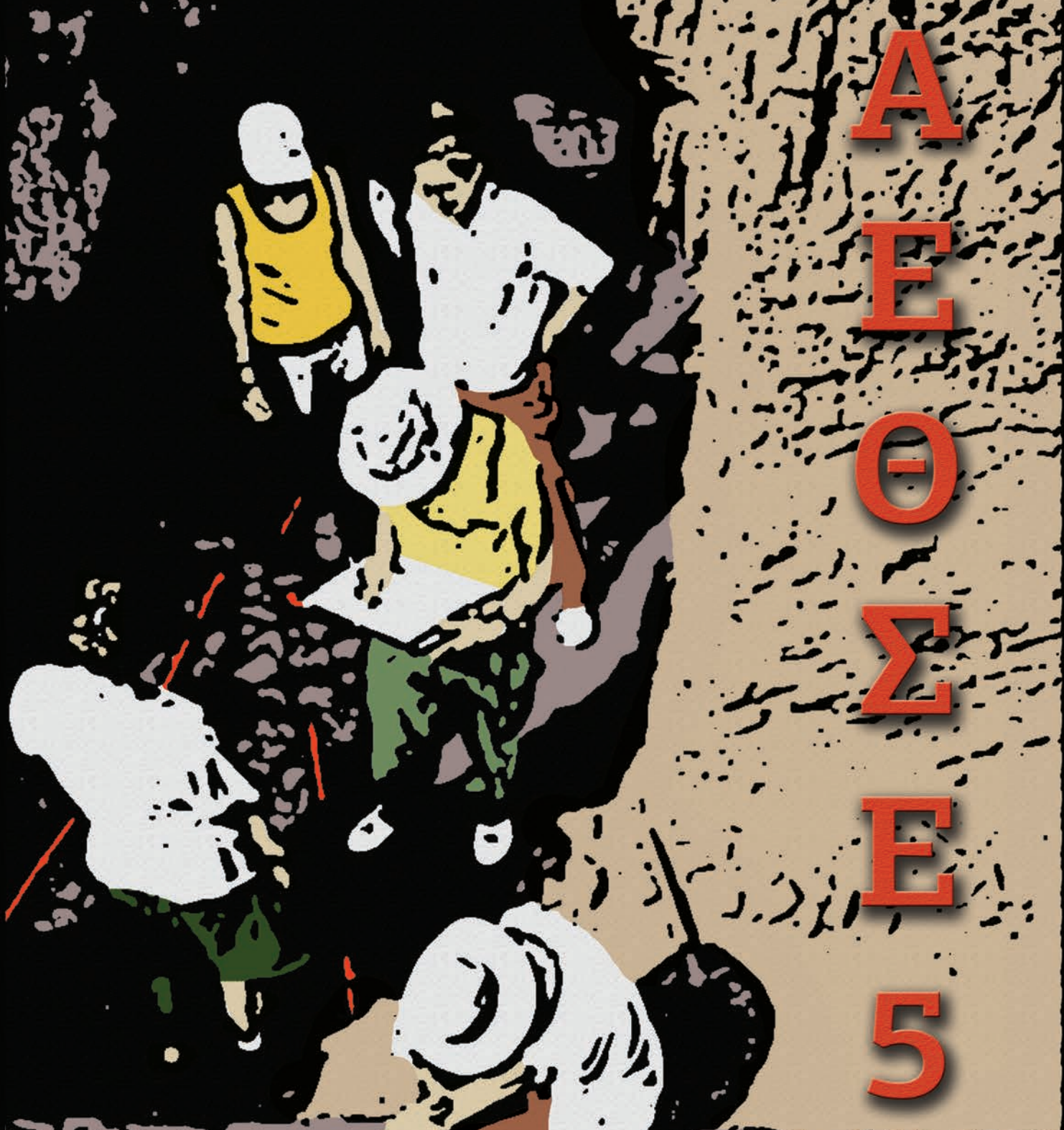

ΑΕΘΣΕ 5

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ 5 (2015)

Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης
Βόλος 26 Φεβρουαρίου – 1 Μαρτίου 2015
Τόμος Ι: Θεσσαλία

Γενική επιμέλεια έκδοσης:
Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν

Επιμέλεια κειμένων:
Γιάννης Βαραλής, Δημήτρης Παλαιοθόδωρος, Γιάννης Τσιουρής

ΟΡΓΑΝΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΠΙΣΤΗΜΟΝΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ (με αλφαβητική σειρά)

Βαϊοπούλου Μαρία (Διευθύντρια ΕΦΑ Καρδίτσας, ΥΠΠΟΑ), Βαραλής Ιωάννης (Επίκουρος Καθηγητής Βυζαντινής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Βασιλάκη Μαρία (Καθηγήτρια Βυζαντινής και Μεταβυζαντινής Τέχνης, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου Αργυρούλα (Διευθύντρια Επί Τιμή ΕΦΑ Μαγνησίας, ΥΠΠΟΑ), Καλαμαρά Παρασκευή (Διευθύντρια ΕΦΑ Ευβοίας, ΥΠΠΟΑ), Λεβέντη Ιφιγένεια (Επίκουρη Καθηγήτρια Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Λώλος Ιωάννης (Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Μαζαράκης Αινιάν Αλέξανδρος (Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Μαντζανά Κρυσταλλία (Διευθύντρια ΕΦΑ Τρικάλων, ΥΠΠΟΑ), Μπάτζιου-Ευσταθίου Ανθή (Διευθύντρια ΕΦΑ Λάρισας, ΥΠΠΟΑ), Μουνδρέα-Αγραφιώτη Αντίκλεια (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Νικολάου Ελισάβετ (Διευθύντρια ΕΦΑ Μαγνησίας, ΥΠΠΟΑ), Ντάρλας Ανδρέας (Διευθυντής Εφορείας Παλαιοανθρωπολογίας-Σπηλαιολογίας, ΥΠΠΟΑ), Παλαιοθόδωρος Δημήτρης (Επίκουρος Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Παπακωνσταντίνου Μαρία-Φωτεινή (Διευθύντρια ΕΦΑ Φθιώτιδος & Ευρυτανίας, ΥΠΠΟΑ), Σίμωσι Αγγελική (Διευθύντρια Εφορείας Εναλίων Αρχαιοτήτων, ΥΠΠΟΑ), Τουρναβίτου Ιφιγένεια (Αναπληρώτρια Καθηγήτρια Προϊστορικής Αρχαιολογίας, Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας), Χαραλαμπίδου Εύα (Υπεύθυνη Εργαστηρίου Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας), Χαραμή Αλεξάνδρα (Διευθύντρια ΕΦΑ Βοιωτίας, ΥΠΠΟΑ), Ψάλτη Αθανασία (Διευθύντρια ΕΦΑ Φωκίδος, ΥΠΠΟΑ)

Εκτύπωση: ΙΔΕΑ & ΤΥΠΟΣ – Φίλιππος Σπ. Λένης

© Υπουργείο Πολιτισμού & Αθλητισμού – Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων και Εργαστήριο Αρχαιολογίας Πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Ο τόμος τυπώθηκε με δαπάνες του Υπουργείου Πολιτισμού & Αθλητισμού – Ταμείου Αρχαιολογικών Πόρων & Απαλλοτριώσεων και του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Οι περισσότερες ανακοινώσεις ανασκαφών ή αντικειμένων έχουν προκαταρκτικό χαρακτήρα και για οποιαδήποτε αναδημοσίευσή τους χρειάζεται η άδεια του συγγραφέα.

ISBN SET: 978-618-82035-0-1
ISBN ΤΟΜΟΣ Ι: 978-618-82035-1-8
ISSN: 1790-7039

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ
ΚΑΙ ΑΘΛΗΤΙΣΜΟΥ

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ

ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΕΡΓΟ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΚΑΙ ΣΤΕΡΕΑΣ ΕΛΛΑΔΑΣ

5

2015

Πρακτικά επιστημονικής συνάντησης

Βόλος 26.2 έως 1.3.2015

Τόμος Ι: Θεσσαλία

ΒΟΛΟΣ
2020

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΤΟΜΟΣ Ι. ΘΕΣΣΑΛΙΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Χαιρετισμός της Πολυξένης Αδάμ-Βελένη, Γενικής Διευθύντριας Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς, Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού 13

Πρόλογος του Α. Μαζαράκη Αινιάνος, Καθηγητή Κλασικής Αρχαιολογίας ΠΘ 15-16

Σαρρής, Απόστολος – Καλογηροπούλου, Εβίτα – Kalayci, Tuna – Simon, François – Donati, Jamieson C. – Cuenca-Garciá, Carmen – Cantoro, Gianluca – Μανατάκη, Μερόπη – Βουζαξάκης, Κωσταντίνος – Ροντήρη, Βάσω – Αραχωβίτη, Πολυξένη – Αλματζή, Καλλιόπη – Ευσταθίου, Δέσποινα – Σταμέλου, Ευαγγελία, Μια νέα οπτική στο τοπίο και στην οικιστική οργάνωση της νεολιθικής Θεσσαλίας μέσα από τη συνεισφορά των γεωφυσικών διασκοπήσεων 17-26

Lera, Petrika – Οικονομίδης, Σταύρος – Παπαγιάννης, Άρης – Τσώνος, Άκης, Η Νεολιθική ειδωλοπλαστική στον αλβανικό και στον θεσσαλικό χώρο: αντιπαραβολές, συγκρίσεις, ταυτίσεις, διακρίσεις σε μια πολυδιάστατη παραγωγή και αναπαραγωγή της μορφής 27-44

Ροντήρη, Βάσω – Βουζαξάκης, Κωνσταντίνος, Νεώτερες ανασκαφικές έρευνες στη Μαγούλα Ζερέλια. . 45-56

Σκαφιδά, Ευαγγελία – Καρναβά, Άρτεμις – Γεωργίου, Ιάκωβος – Αγνουσιώτης, Δημήτρης – Καρούζου, Ελένη – Καλογιάννη, Αιμιλία – Ασδεράκη, Ελένη – Βαξεβανόπουλος, Μάρκος – Γεωργίου, Ρέα – Τόπα, Χαρά – Διονυσίου, Μάνος – Τζουμουσλή, Ελισάβετ – Μαργαριτώφ Μάνια, Ο οικισμός της Ύστερης Εποχής Χαλκού στο «Κάστρο-Παλαιά» του Βόλου: Αποτελέσματα του ερευνητικού διεπιστημονικού προγραμμάτος και των πρόσφατων ερευνών, 2012-2014 57-68

Μπαρτσώκα, Αγαθή, Θεσσαλικές λιθοτεχνίες της Μέσης Νεολιθικής. Η λιθοτεχνία της Μαγούλας Μπελίτσι 69-82

Παναγιωτοπούλου, Ελένη, Μελέτη της διατροφής στην Πρωτογεωμετρική Θεσσαλία με τη χρήση σταθερών ισοτόπων 83-92

Τουφεξής, Γεώργιος – Δαφούλα, Μαρία, Παλαιόσκαλα. Η ανάδειξη ενός προϊστορικού οικισμού. . . 93-98

Καραπάνου, Σοφία, Πρώτα αποτελέσματα από τις πρόσφατες ανασκαφές στις όχθες της αποξηρανθείσης λίμνης Κάρλας, Ανατολική Θεσσαλία 99-111

Βήτος, Γεώργιος – Εξάρχου, Ουρανία – Τσιάκα, Ασημίνα, Τέμπη. Πέρασμα από τη Θεσσαλία προς τη Μακεδονία και τη Νοτιά Ελλάδα. Η μαρτυρία μέσα από τα νομίσματα από τη θέση «Χάνι Της Κοκκώνας» στην Κοιλάδα Των τεμπών 113-126

Κραχτοπούλου, Αθανασία – Σοφιανού, Φωτεινή – Αλεξίου, Νεκταρία – Παπακώστα, Χριστίνα – Χαρούλη, Μαρία – Κωστοπούλου, Φωτεινή – Χριστοφορίδη, Ειρήνη, Από τη Νεότερη Νεολιθική στη Μέση Εποχή του Χαλκού στους Μαυραχάδες και στους Αγίους Θεοδώρους της Καρδίτσας 127-140

Αλεξίου, Νεκταρία, Νεολιθικά ειδώλια από τη δυτική Θεσσαλία: Τα ειδώλια της θέσης Συκεών. 141-154

Ρουσιώτη, Δήμητρα, Ερευνώντας τις δομές εξουσίας στη Μυκηναϊκή Θεσσαλία: η χρήση των θολωτών τάφων 155-163

Βαϊοπούλου, Μαρία, Η Ύστερη Εποχή Χαλκού στη δυτική Θεσσαλία: Νεώτερα Δεδομένα 165-176

Κραχτοπούλου, Αθανασία – Orengo, Hector A. – Παλαιοχωρίτης, Κώστας – Σταμάτη, Αδριάνα, Αναδασμός της γης και πολιτισμικό τοπίο στον Κάμπο της Καρδίτσας 177-189

Καραγιαννόπουλος, Χρήστος – Χριστοφορίδη, Ειρήνη, Οικιστικά κατάλοιπα της Ύστερης Γεωμετρικής - Πρώιμης Αρχαϊκής περιόδου στον οδικό άξονα του αυτοκινητοδρόμου Κεντρικής Ελλάδας - Ε-65 στην Ανάβρα Καρδίτσας 191-203

Μαλακασιώτη, Ζωή – Βήτος, Γεώργιος – Πανάγου, Μαρία, Το νεκροταφείο της εποχής του Σιδήρου Στη θέση Αγριελιά Πλατάνου Αλμυρού 205-218

Βουζαξάκης, Κωνσταντίνος, *Πήλιον, ὦ φιλύρης νυμφήιον…* Η αρχαιολογική έρευνα σε εναν τόπο ξεχασμένο στους μύθους του 219-230

Αγνουσιώτης, Δημήτρης – Αλεξάνδρου, Σταματία – Βουζαξάκης, Κωνσταντίνος, Νεότερες έρευνες στην περιοχή της αρχαίας Κορόπης 231-241

Donati, Jamieson C. – Sarris, Apostolos – Cuenca-García, Carmen – Kalaycı, Tuna – Manataki, Meropi – Simon, François-Xavier – Doulgeri-Intzesilogou, Argyroula – Triantafylopoulou, Peggy, New insights into the urban plans of Demetrias and Pherai from integrated geophysicd and satellite remote sensing 243-256

Μανιδάκη, Βασιλεία, Το Ελληνιστικό προσκήνιο του θεάτρου της Δημητριάδας 257-266

Τσιούκα, Φωτεινή – Παναγιωτοπούλου, Ελένη – Παπαθανασίου, Αναστασία, Ανθρωπολογικές αναλύσεις στο σκελετικό υλικό του νεκροταφείο ενταφιασμών της Εποχής του Σιδήρου στη θέση «Βουλοκαλύβα», αρχαία Άλος 267-275

Μαλακασιώτη, Ζωή – Βήτος, Γεώργιος – Πανάγου, Μαρία, Συστάδα τάφων της Πρώιμης Εποχής του Σιδήρου ανατολικά της Ελληνιστικής Άλου 277-290

Ευσταθίου, Δέσποινα, Καρατσάνταλι Αλμυρού: Η οχύρωση στη θέση «Καστράκι» ή «Κάστρο» 291-299

Agnousiotis, Dimitris – Dijkstra, Tamara – Efstathiou, Despina – Heymans, Elon – Mamaloudi, Ioanna – Reinders, Reinder – Rondiri, Vaso – Stamelou, Evangelia – Stissi, Vladimir, The 2013-2014 test trenches at Halos 301-310

Dijkstra, Tamara – Ευσταθίου, Δέσποινα – van der Linde Heymans, Dies – Μαμαλούδη, Ιωάννα – Reinders, – Σταμέλου, Ευαγγέλια, Η «Οικία του Αγνώστου» στην Ελληνιστική Άλο 311-318

Reinders, Reinder – Asderaki-Tzoumerkioti, Eleni – Vaxevanopoulos, Markos, Copper production and coinage in Achaia Phthiotis non-destructive analysis using X-Ray fluorescence 319-350

Παλαιοθόδωρος, Δημήτρης – Τριανταφυλλοπούλου, Πέγκυ, Ταφικά σύνολα του 5ου αιώνα π.Χ. από νεκροταφείο των αρχαίων Παγασών 351-361

Αλεξάνδρου, Σταματία – Κραβαρίτου, Σοφία, Επιτύμβιες στήλες από το νότιο νεκροταφείο των Φθιωτίδων Θηβών 363-372

Βαξεβανόπουλος, Μάρκος – Μέλφος, Βασίλης – Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα – Σκαφιδά, Ευαγγελία – Βαβάλιου, Μαριάνθη – Ιντζεσίλογλου, Χαράλαμπος, Καταγραφή της αρχαίας λατομικής δραστηριότητας στην Περιφερειακή Ενότητα Μαγνησίας 373-382

Κατακούτα, Στέλλα – Σταματοπούλου Μαρία, Η άγνωστη πόλη στη θέση «Γκρέμουρας» (Άργισσα): ανασύνθεση δεδομένων 383-394

Μαζαράκης-Αινιάν, Αλέξανδρος - Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα, Ανασκαφές στην Κεφάλα της Σκιάθου (2012-2014) 395-410

Χρυσοπούλου, Ελένη – Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου, Αργυρούλα, Στρώμα καταστροφής κλασικής εποχής στον οικισμο της «Κεφάλας» Σκιάθου. Πρώτη παρουσίαση και ερμηνευτική προσέγγιση 411-420

Μαζαράκης-Αινιάν, Αλέξανδρος – Αλεξανδρίδου Αλεξάνδρα, Νέα δεδομένα για τις Σποράδες κατά τους Πρώιμους Ιστορικούς Χρόνους: ο οικισμός της Κεφάλας Σκιάθου 421-430

Τζαβελοπούλου, Κατερίνα, Ιερά και λατρείες της αρχαίας Πεπαρήθου 431-439

Σεμερτζίδου, Άννα – Τηλιοπούλου, Μαργαρίτα, Συντήρηση ευρημάτων από τμήμα νεκροταφείου της Αρχαίας Πέλιννας 441-447

Θεογιάννη Λευκή – Πανάγου, Μαρία, Ένα αρχαϊκό ιερό και νεκροταφείο στη θέση «Ντόβρες ή Ράχες» στην Αγία Τριάδα, Π.Ε. Καρδίτσας 449-459

Καραγιαννόπουλος, Χρήστος, Ανασκαφή οικισμού Αρχαϊκών και Κλασικών χρόνων στη Φίλια, Π.Ε. Καρδίτσας. Πρώτη παρουσίαση 461-472

Ελευθερίου, Έρη – Καραγιαννόπουλος, Χρήστος, Αγροτικό ιερό στην Ανάβρα Καρδίτσας. Πρώτη απόπειρα ερμηνείας της λατρείας μέσα από τα πήλινα ευρήματα 473-484

Τηλιοπούλου, Μαργαρίτα – Σεμερτζίδου, Άννα, Συντήρηση ευρημάτων ρωμαϊκών τάφων αρχαιολογικού χώρου Γόμφων, θέση Επισκοπή, Μουζακίου Καρδίτσας 485-491

Αθανασίου, Δημήτρης, Αποκάλυψη τάφων ρωμαϊκών χρόνων στον αρχαιολογικό χώρο των αρχαίων Γόμφων στη θέση Επισκοπή Μουζακίου Καρδίτσας 493-502

Χατζηαγγελάκης, Λεωνίδας, Σαρκοφάγος από τους Γόμφους με θέμα την «Αρπαγή Κόρης» 503-516

Ζορμπά, Μαρία – Καραγιάννης, Χρήστος, Ταφικός Τύμβος Καραφύλλη, στη Δ.Ε. Μοσχολουρίου του Δ. Σοφάδων. Μια πρώτη παρουσίαση 517-526

Καραχρήστος, Βασίλειος Γ., Η αξιοποίηση του μαθηματικού γεωγραφικού υλικού του Κλαύδιου Πτολεμαίου στον χώρο της αρχαίας Θεσσαλίας 527-546

Γουλούλης, Σταύρος, Η διήγηση του «Λουκίου ή Όνου» και η Θεσσαλική εκδοχή της: Ένα ταξίδι στον μύθο της Παλαιάς Ελλάδος; 547-554

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Σδρόλια, Σταυρούλα, Κάστρο Βελίκας. Παρατηρήσεις στην οχυρωματική του 6ου αιώνα 555-566

Κατακούτα, Στέλλα – Γιαλούρη, Άννα – Βήτος, Γεώργιος, Κάστρο Φαρσάλων: νέα αρχαιολογικά δεδομένα 567-578

Κοντογιαννοπούλου, Μαρία, Βυζαντινά γλυπτά από την περιοχή του ανατολικού Κισσάβου Λάρισας . . 579-588

Ανδρούδης, Πασχάλης, Τα εντοιχισμένα βυζαντινά γλυπτά στο ναό του Αγίου Νικολάου στην Πορταριά Πηλίου 589-602

Κουγιουμτζόγλου, Σπύρος, Μεταλλικά ευρήματα βυζαντινών χρόνων από τα Τρίκαλα 603-612

Αναστασιάδου, Αρχοντούλα – Ντίνα, Ασπασία, Κάστρο Βόλου. Τα νέα στοιχεία της έρευνας και οι εργασίες αποκατάστασης (2011-2014) 613-622

Γιαλούρη, Άννα, Ο ναός της Παναγίας στο Πύθιο Ελασσόνας 623-634

Τσιμπίδα, Ελένη, Οι ζωγράφοι του καθολικού της μονής Κοιμήσεως της Θεοτόκου στο Μεγαλόβρυσο και το έργο τους στην ανατολική Θεσσαλία 635-647

Μεσσής, Βασίλης, Τέσσερα καθολικά των αρχών του 19ου αιώνα στη βόρεια ορεινή Θεσσαλία. Η τελευταία δημιουργική εφαρμογή του αθωνικού τύπου στις εκτός Αγίου Όρους περιοχές 649-660

Καλογερούδης, Γεώργιος, Το εικονογραφικό πρόγραμμα του τοιχογραφικού διακόσμου του ναού της Κοίμησης της Θεοτόκου στην Ασπροκκλησιά Καλαμπάκας 661-668

Γκέκας, Αιμιλιανός, Η ψηφιοποίηση των χειρογράφων κωδίκων της μονής Βαρλαάμ 669-673

Μπαλογιάννη, Ουρανία, Εικονογραφική και τεχνοτροπική ανάλυση του ξυλόγλυπτου τέμπλου και των δεσποτικών εικόνων της μονής Κοιμήσεως Θεοτόκου (Σταγιάδων), στις Σταγιάδες Καλαμπάκας 675-682

Μαντζανά, Κρυσταλλία, Εικόνα από τη μονή Πετριλίων Αγράφων με την υπογραφή: χ(εὶρ) Ἰωάσαφ Νικηφόρου 683-690

Τσόδουλος, Κωνσταντίνος, Ο χειρόγραφος κώδικας Αρ. 76 της Ιεράς Μονής Δουσίκου. Πρωτη Προσεγγιση 691-698

Ντάφη, Ευαγγελία, Ενδείξεις για εργαστήρια Μεταβυζαντινής κεραμικής στην πόλη των Τρικάλων . . 699-706

ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Νικολάου, Έλσα – Καραχρήστος, Βασίλειος Γ. – Συρούκης, Παναγιώτης, Το Έργο του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Θεσσαλικών Σπουδών 2006-2014 707-716

Σταμέλου, Ευαγγελία, Τα Εκπαιδευτικά Προγράμματα στον Αρχαιολογικό Χώρο Σέσκλου κατά την τριετία 2012-2014 717-722

Καλογιάννη, Αιμιλία, Ιστορίες παιδιών, μικρές φωτιές κι ένα ουράνιο τόξο στο Μουσείο: Εκπαιδευτικά Προγράμματα στο «Αθανασάκειο» Αρχαιολογικό Μουσείο Βόλου 723-730

Ροντήρη, Βάσω – Ευσταθίου, Δέσποινα, Με σκούπα και Φαράσι στους αρχαιολογικούς χώρους του Αλμυρού 731-738

Βραχυγραφίες, Συντομογραφίες περιοδικών και σειρών 739-742

ΤΟΜΟΣ ΙΙ. ΣΤΕΡΕΑ ΕΛΛΑΔΑ

ΠΡΟΪΣΤΟΡΙΚΑ – ΚΛΑΣΙΚΑ

Κοσμά, Μαρία, Το Πρωτοελλαδικό νεκροταφείο στη θέση Γκισούρι στα Νέα Στύρα Εύβοιας 757-769

Κυριαζή, Όλγα – Κίτσου, Γαρυφαλλιά – Μπιλής, Θεμιστοκλής – Φάππας, Ιωάννης, Ορχομενός Μινύειος: Μεταμορφώσεις και εξέλιξη ενός αστικού κέντρου στις παρυφές της Κωπαΐδας 771-782

Burke, Brendan – Burns, Bryan – Charami, Alexandra – Kyriazi, Olga, Excavations at ancient Eleon 2012-2014: memorializing the past 783-788

Χαραμή, Αλεξάνδρα – Χαμηλάκη, Κατερίνα – Φάππας, Ιωάννης, Από τη γη της Ταναγραϊκής: ένας αγροτικός οικισμός των Προϊστορικών και Πρωτοβυζαντινών χρόνων στη θέση Κλειδί 789-801

Τσόκας, Γρηγόρης Ν. – Τσούρλος, Παναγιώτης Ι. – Αραβαντινός, Βασίλειος – Kim, Jung-Ho – Σταμπολίδης, Αλέξανδρος – Φίκος, Ηλίας, Γεωφυσική διασκόπηση στη Θήβα 803-814

Χαραμή, Αλεξάνδρα – Κουρούνη, Ευτυχία, Από τη νεκρόπολη της Τανάγρας: ο βιολογικός καθαρισμός, «μια πρώτη προσέγγιση» 815-825

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Κουτσοκέρα, Νικολέττα – Krapf, Tobias, Νέα ανασκαφικά δεδομένα για την Μεσοελλαδική κατοίκηση στον Προϊστορικό οικισμό του Λιανοκλαδίου 827-840

Πεντεδέκα, Αρετή – Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Νίνα – Χαμηλάκης, Γιάννης – Καζνέση, Αγγελική – Κατσαρού, Στέλλα, Κουτρουλού Μαγούλα: η πιλοτική πετρογραφική εξέταση της κεραμικής και των ειδωλίων 841-849

Τσόκας, Γρηγόρης Ν. – Τσούρλος, Παναγιώτης Ι. – Βαργεμέζης, Γεώργιος – Σταμπολίδης, Αλέξανδρος – Φίκος, Ηλίας – Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Κουτσοκέρα, Νικολέττα, Γεωφυσική διασκόπηση σε τύμβο στο Αυλάκι του Δήμου Στυλίδας 851-862

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Krapf, Tobias, Μεσοελλαδικός οικισμός Αγίας Παρασκευής Λαμίας. Ανασκαφικές περίοδοι 2012-2013 863-876

Van de Moortel, Aleydis, Middle Helladic architectural practices and the formation of elite architecture at Mitrou, East Lokris, early in the Late Helladic period 877-890

Ψαρογιάννη, Κωνσταντίνα, Τύμβος παιδικών ταφών της μετάβασης από τη Μέση στην Ύστερη Εποχή του Χαλκού από τον Προσκυνά Φθιώτιδας 891-900

Καράντζαλη, Έφη, Ταυτοποίηση και χαρακτηρισμός της Πρώιμης Μυκηναϊκής περιόδου στον οικισμό Φραντζή στην κοιλάδα του Σπερχειού 901-920

Κουνούκλας, Πέτρος, Επί Κνημίδας προϊστορική τοπογραφία 921-930

Κατσάλη, Σοφία – Βουζαρά Γαρυφαλλιά, Νεκροταφείο ελληνιστικής εποχής στη θέση Παξιμαδάς, παραλίας Λουκισίων 931-942

Χαιρετάκης, Γιάννης, Μια άγνωστη καταστροφή της Χαλκίδας κατά τους Πρώιμους Ελληνιστικούς χρόνους. Τα στοιχεία από την ανασκαφή του οχυρωματικού περιβόλου της πόλης. 943-952

Κουρκούτη, Πηνελόπη – Οικονόμου, Δήμητρα, Νεώτερες έρευνες στις Αρχαίες Θεσπιές: ανασκαφικές εργασίες στα πλαίσια του έργου «Κατασκευή Οδού Καναβάρι- Διασταύρωση Θεσπιών-Δομβραίνα (Κορύνη)- Θίσβη- Πρόδρομος (με παράκαμψη Δομβραίνας)». Συμβολή στην τοπογραφία της πόλης. 953-964

Kyriakidis, Nicolas – Petridis, Platon – Zugmeyer, Stéphanie, Current research on the fortifications attributed to Philomelos in Delphi 965-972

Ραπτόπουλος, Σωτήρης, Κτηνοτροφική εγκατάσταση των Ελληνιστικών χρόνων στην περιοχή του Γαλαξειδίου. 973-982

Τσόκα, Αθανασία – Μπουτσίδης, Χρήστος, Αρχαιολογικές έρευνες στα αρχαία Φάλαρα (2013-14) . . 983-990

Ραπτόπουλος, Σωτήρης, Ένδεκα επιγραφικά λήμματα από τη Φωκίδα στο νέο I.G., fasciculum 6, Phocis 991-1000

Σταυρογιάννης, Λάμπρος, Το ιερό και η λατρεία της Εννοδίας στη Μελιταία. 1001-1016

Τσόκα, Αθανασία, Συγκρότημα λουτρού ρωμαϊκών χρόνων από τη Στυλίδα 1017-1026

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Τιλελή, Φιλίτσα – Κουτσοκέρα, Νικολέττα –Γιαννακοπούλου, Ιωάννα, Νέα αρχαιολογικά δεδομένα για την ευρύτερη περιοχή του αρχαίου Εχίνου 1027-1039

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Τιλελή, Φιλίτσα, Βιοτεχνική εγκατάσταση παραγωγής οίνου της ύστερης αρχαιότητας στον Αχινό Φθιώτιδας 1041-1052

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ

Σκαρτσή, Στεφανία Σ., Αρχιτεκτονικά μέλη και γλυπτά από την παλαιοχριστιανική Χαιρώνεια 1053-1064

Καλαμαρά Παρή, Νέα δεδομένα για την παλαιοχριστιανική Λιβαδειά, με αφορμή δυο ενδιαφέροντα ψηφιδωτά σύνολα 1065-1076

Κωσταρέλλη, Αλεξάνδρα, η επιγραφή του ναού του Αγίου Γεωργίου Ακραιφνίου Βοιωτίας (1311). Παρατηρήσεις μετά την ολοκλήρωση των εργασιών αποκατάστασης 1077-1088

Κατσελάκη, Ανδρομάχη, Ζητήματα εικονογραφίας και ερμηνείας στις τοιχογραφίες του Αγίου Ιωάννη Καλυβίτη στα Ψαχνά Ευβοίας: τα νέα δεδομένα της έρευνας. 1089-1100

Πάλλης, Γιώργος, Νέα στοιχεία για τα οθωμανικά τεμένη της Λαμίας 1101-1110

Πεπεράκη, Ολυμπία, «Περί ετέρων τόπων»: αξιολογώντας τη νεότερη αρχιτεκτονική του θερμαλισμού στο νομό Φθιώτιδας 1111-1122

Αντωνίου, Δήμητρα, Η οικοδομική ιστορία της Παναγίας Αρχοντικής στη Λαμία. 1123-1132

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Μανωλούδη, Ιωάννα – Τσόκα, Αθανασία, Παλαιοχριστιανικά, βυζαντινά και μεταβυζαντινά μνημεία Ευρυτανίας. Ενέργειες αποκατάστασης και ανάδειξης, 2012-2015 1133-1140

Παπακωνσταντίνου, Μαρία-Φωτεινή – Ζούμπος, Βασίλειος – Μανωλούδη, Ιωάννα – Νικολάου, Ιωάννης – Αντωνίου, Δήμητρα, Μελέτη διαμορφώσεων και εξασφάλισης επισκεψιμότητας του Μεσαιωνικού Κάστρου της Υπάτης. Συνοπτική Παρουσίαση 1141-1146

Καλαμαρά, Παρή – Κατσελάκη, Ανδρομάχη – Κατσάλη, Ευρυδίκη – Τσιομπίκου, Ελένη – Καραμουζάς, Δημήτρης, Οι εργασίες αποκατάστασης των ναών της Άτταλης στην Εύβοια. 1147-1152

Κατσελάκη, Ανδρομάχη – Κατσάλη, Ευρυδίκη – Τσιομπίκου, Ελένη – Καραμουζάς, Δημήτρης, Συμβολή στη Μεσοβυζαντινή αρχιτεκτονική, τέχνη και τεχνολογία. Η περίπτωση των ναών της Αττάλης. 1153-1162

ΑΛΛΕΣ ΔΡΑΣΕΙΣ

Μωραϊτου, Ιωάννα – Μιχαήλογλου, Σοφία, Συντήρησης Έργον. Εκθέματα του νέου μουσείου Θήβας . . 1163-1170
Παρτίδα, Έλενα, *Αρχαιοπαιδεία*: educational archaeology in the era of open-air museums 1171-1179

Βραχυγραφίες, Συντομογραφίες περιοδικών και σειρών 1181-1184

ΧΑΙΡΕΤΙΣΜΟΣ

Καθώς η έκδοση των Πρακτικών του 5ου Αρχαιολογικού Έργου Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (ΑΕΘΣΕ) είναι πλέον γεγονός, χαιρετίζουμε ως Γενική Διεύθυνση Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς με ιδιαίτερη χαρά, ικανοποίηση και πολλούς επαίνους αυτή την εξαίρετη επιστημονική συμβολή. Πρόκειται για μια συλλογική προσπάθεια πολλών επιστημόνων διάφορων ενδιαφερόντων και ειδικοτήτων, που συμβάλλουν με το ανασκαφικό και ερευνητικό τους έργο στη προώθηση της γνώσης για τις δύο κεντρικές περιοχές του κορμού της Ελλάδας, οι οποίες έπαιξαν σημαίνοντα ρόλο στη διαμόρφωση του ελληνικού πολιτισμού διαμορφώνοντας το γίγνεσθαι και τα ιδιώνυμα χαρακτηριστικά πολλών επιμέρους τόπων.

Ο πλούτος των ανακοινώσεων του ανά χείρας τόμου καλύπτει ένα ευρύτατο χρονολογικό φάσμα από τη μακρά προϊστορία μέχρι και τους οθωμανικούς χρόνους και για όλα τα μνημεία κινητά και ακίνητα και τους αρχαιολογικούς χώρους, όπως καθορίζονται και προστατεύονται από την ελληνική αρχαιολογική νομοθεσία. Από την πληθώρα των συμμετεχόντων στην οργανωτική και επιστημονική επιτροπή, προκύπτει εύλογα ότι πρόκειται για μια ευτυχή, αγαστή και πολυετή συνεργασία του Υπουργείου Πολιτισμού δια των κατά τόπους αρμόδιων Εφορειών Αρχαιοτήτων και του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας δια του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας, ιδιαιτέρως εποικοδομητική και γόνιμη.

Εξαιρετικά θετική είναι η διαπίστωση ότι το περιεχόμενο του παρόντος πονήματος δεν περιλαμβάνει μόνο τις νέες ανασκαφικές έρευνες, αλλά παρουσιάζει και πολλές συνθετικές θεματικές μελέτες παλαιότερου αρχαιολογικού υλικού, παραδίδοντας στην επιστημονική κοινότητα σημαντικές ερευνητικές συμβολές οι οποίες, πέρα από τον εμπλουτισμό της γνώσης μας, δημιουργούν στέραιο υπόβαθρο για περαιτέρω εμβάθυνση και διευρύνηση του αρχαιολογικού και μνημειακού πολιτιστικού αποθέματος των δύο αυτών περιοχών. Ο πλούσιος αμητός των μελετών αποτελεί την πιο απτή απόδειξη πραγμάτωσης του βασικού στόχου κάθε αρχαιογνωστικής έρευνας, που δεν είναι άλλος από τη δημοσίευση των επιστημονικών αποτελεσμάτων της.

Η συνεπής ανά τριετία διεξαγωγή της αρχαιολογικής συνάντησης κατά τα τελευταία δεκαεπτά έτη (από το 2003) και η εργώδης προσπάθεια εκτύπωσης των προφορικών ανακοινώσεών της σε καιρούς οικονομικά δυσοίωνους, αποτελεί μια διαπίστωση, η οποία μόνο θερμούς επαίνους και εύσημα θα μπορούσε να αποδώσει στους εκδότες επιμελητές της, εκλεκτά μέλη της ακαδημαϊκής κοινότητας του Εργαστηρίου Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου της Θεσσαλίας.

Συγχαρητήρια οφείλονται, επίσης, και στο Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και ειδικότερα στη Διεύθυνση και το προσωπικό των Δημοσιευμάτων του, για την οικονομική στήριξη της εκδοσης των Πρακτικών. Προσπάθειες σαν την παρούσα, με την ενδελεχή δημοσίευση των αρχαιολογικών ερευνών μέσα από διεπιστημονικές και διεθνείς συνεργασίες, δημιουργούν ασφαλείς συνθήκες για να βρίσκεται η ελληνική αρχαιογνωσία στο επίκεντρο του παγκόσμιου ενδιαφέροντος.

Σε όλους όσοι συνέβαλλαν στην πραγματοποίηση του έργου αυτού απευθύνουμε, για τους προαναφερθέντες λόγους, τα πιο θερμά μας συγχαρητήρια και την από καρδιάς ευχή να συνεχίσουν και στα επόμενα χρόνια με την ίδια ζέση και αποτελεσματικότητα.

Πολυξένη Αδάμ-Βελένη
Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς
Υπουργείο Πολιτισμού και Αθλητισμού

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Το 5ο Αρχαιολογικό Έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (ΑΕΘΣΕ) πραγματοποιήθηκε από την Πέμπτη 26 Φεβρουαρίου έως και την Κυριακή 1η Μαρτίου 2015. Διοργανώθηκε, όπως πάντα από κοινού αφενός από το Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας, και αφετέρου από τις Εφορείες Αρχαιοτήτων, καθώς και τις Ειδικές Περιφερειακές Υπηρεσίες του Υπουργείου Πολιτισμού και Αθλητισμού (ΥΠΠΟΠΑΙΘ τότε). Παρουσιάστηκαν 115 προφορικές ανακοινώσεις και 43 ανακοινώσεις τοίχου, ενώ συνολικά συμμετείχαν 232 επιστήμονες από την Ελλάδα και το Εξωτερικό. Τα Πρακτικά περιλαμβάνουν 101 από τις ανακοινώσεις αυτές (63 για τη Θεσσαλία και 38 για τη Στερεά Ελλάδα).

Το πρώτο ΑΕΘΣΕ διοργανώθηκε το 2003 και έκτοτε διοργανώνεται ανελλιπώς ανά τριετία. Στόχος του είναι να παρουσιάζονται οι αρχαιολογικές έρευνες στο πεδίο και εν γένει το αρχαιολογικό έργο της προηγούμενης τριετίας στις Περιφέρειες Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας (με εξαίρεση την Αττική) από το ΥΠΠΟΑ, τα πανεπιστήμια, τις Ξένες Αρχαιολογικές Σχολές καθώς και τα επιστημονικά ιδρύματα της Ελλάδας και του Εξωτερικού. Ωστόσο, φιλοξενεί παράλληλα μελέτες συνθετικές που δεν βασίζονται απαραιτήτως στο ερευνητικό έργο της παρελθούσας τριετίας, αρκεί να είναι πρωτότυπες, να συμβάλλουν στην πρόοδο της αρχαιολογικής έρευνας και να εντάσσονται βέβαια στο προαναφερθέν γεωγραφικό πλαίσιο.

Από την αρχή θέσαμε ως βασικό στόχο την έγκαιρη έκδοση των Πρακτικών της κάθε διοργάνωσης. Τούτη τη φορά, ωστόσο, οι εξαιρετικά δύσκολες οικονομικές συγκυρίες οδήγησαν σε περαιτέρω καθυστέρηση στην τήρηση του επιθυμητού χρονοδιαγράμματος της τριετίας. Το 5ο ΑΕΘΣΕ κυκλοφορεί, λοιπόν, με αρκετή καθυστέρηση, ακριβώς πέντε χρόνια μετά τη διοργάνωσή του. Ευχαριστούμε θερμά το Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων που πρόθυμα και πάλι δέχτηκε να χρηματοδοτήσει την παρούσα έκδοση. Ιδιαίτερες ευχαριστίες απευθύνουμε στην κυρία Ελένη Κώτσου, Προϊσταμένη της Διεύθυνσης Εκδόσεων του ΤΑΠΑ, για τη συνεχή στήριξή της ώστε να ευοδωθεί η όλη προσπάθεια. Προκειμένου να αναπληρωθεί η προαναφερθείσα καθυστέρηση του εκδοτικού μας προγράμματος, έχει προχωρήσει σημαντικά η επιμέλεια των κειμένων του 6ου ΑΕΘΣΕ, που διοργανώθηκε το 2018 (1-4 Μαρτίου) και ευελπιστούμε ότι κατά τη διοργάνωση του 7ου ΑΕΘΣΕ, το 2021, θα έχουν κυκλοφορήσει τα Πρακτικά και της τελευταίας αυτής επιστημονικής συνάντησης. Έτσι θα ομαλοποιηθεί η μικρή ανατροπή που δημιουργήθηκε στα χρόνια της κρίσης, κατά τα οποία η εξεύρεση των απαραίτητων πόρων για την εκτύπωση των τόμων αποτέλεσε τροχοπέδη στην τήρηση του επιθυμητού χρονοδιαγράμματος.

Το Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας, και το Εργαστήριο Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας, Αρχαιολογίας και Κοινωνικής Ανθρωπολογίας ειδικότερα, επωμίστηκε το δύσκολο εγχείρημα της επιστημονικής επιμέλειας των πολυάριθμων κειμένων και της όλης εκδοτικής διαδικασίας. Τη συλλογή των κειμένων και την αρχική επικοινωνία με τους συγγραφείς ανέλαβαν οι Όλγα Κακλαμάνη, Εύα Χαραλαμπίδου και Ελένη Χατζηνικολάου του Εργαστηρίου Αρχαιολογίας. Οι Αναπλ. Καθηγητές Γιάννης Βαραλής και Δημήτρης Παλαιοθόδωρος πραγματοποίησαν την πρώτη επιστημονική επιμέλεια των κειμένων. Ο Δρ Γιάννης Τσιουρής, μέλος ΕΔΙΠ και υπεύθυνος του Εργαστηρίου Αρχαιολογίας από το 2019 και εξής, ανέλαβε υπεύθυνα και αποτελεσματικά όλα τα πρακτικά ζητήματα προκειμένου να ολοκληρωθεί η πολύπλοκη διαδικασία διόρθωσης των δοκιμίων. Η τυπογραφική επεξεργασία του τόμου πραγματοποιήθηκε από τον Φίλιππο Λένη. Τους ευχαριστούμε όλους θερμά, καθώς και τους συγγραφείς για την υπομονή και τη συνεργασία τους. Τον γενικό έλεγχο των κειμένων, καθώς και τον όλο συντονισμό και την εποπτεία της έκδοσης των Πρακτικών, ανέλαβε ο κάτωθι υπογράφων.

Τα πρακτικά θέματα της επιστημονικής συνάντησης του 2015 στήριξαν πολυάριθμοι συνάδελφοι, φοιτητές και συνεργάτες και όλοι συνέβαλαν στην επιτυχή διεξαγωγή των εργασιών του τετραημέρου. Την τεχνικήοργανωτική στήριξη του συνεδρίου είχε κυρίως η Εύα Χαραλαμπίδου, υπεύθυνη τότε του Εργαστηρίου Αρχαιολογίας, με τη βοήθεια των Όλγας Κακλαμάνη, Όλγας Πράππα και Ελένης Χατζηνικολάου (τότε επίσης υπεύθυνες του Εργαστηρίου). Τις ημέρες του συνεδρίου πολύτιμη υπήρξε η βοήθεια των αποφοίτων του Τμήματος ΙΑΚΑ Γιώργου Χιώτη και Γιώτας Γάλλου. Ο Θέμης Ντάλλας (Μέλος ΕΔΙΠ Τμήματος ΙΑΚΑ) ανέλαβε τον ηλεκτρονικό κόμβο και τα γραφιστικά. Στην ομάδα υποστήριξης τις ημέρες του συνεδρίου συμμετείχαν και αρκετοί αρχαιολόγοι της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας, ενώ σχεδόν όλο το προσωπικό της Εφορείας βοήθησε ποι-

κιλότροπα. Την όλη εποπτεία της διοργάνωσης του συνεδρίου, καθώς και το συντονισμό των ενεργειών για την εξασφάλιση της χρηματοδότησης για την εκτύπωση των πρακτικών του, είχαν ο Καθηγητής του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν και η Επί Τιμή Διευθύντρια της Εφορείας Αρχαιοτήτων Μαγνησίας Αργυρούλα Δουλγέρη-Ιντζεσίλογλου. Τέλος, σημαντική υπήρξε η συμβολή όλων των μελών της Οργανωτικής και της Επιστημονικής Επιτροπής του συνεδρίου. Το συνέδριο στηρίχθηκε οικονομικά από την Επιτροπή Ερευνών του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας.

Οι τακτές ανά τριετία συναντήσεις θα συνεχιστούν και δεσμευόμαστε ότι θα συνεχίσουμε να καταβάλλουμε κάθε δυνατή προσπάθεια προκειμένου τα αποτελέσματα των αρχαιολογικών ερευνών στη Θεσσαλία και τη Στερεά Ελλάδα να δημοσιεύονται όσο το δυνατόν πιο έγκαιρα, συνεισφέροντας με τον τρόπο αυτό στην άμεση επιστημονική πληροφόρηση. Η σκέψη να σχεδιαστεί μια ψηφιακή διαδικτυακή πλατφόρμα και οι ανακοινώσεις να αναρτώνται δίχως καθυστέρηση στο διαδίκτυο, ίσως αποτελεί τη λύση για την αποφυγή καθυστερήσεων στη διάχυση της γνώσης, κάτι που θα πρέπει να αποφασίσει το 2021 η ολομέλεια του 7ου ΑΕΘΣΕ. Επιδίωξή μας θα είναι, επίσης, να αυξηθεί η συμμετοχή στο συνέδριο των Ξένων Σχολών που δραστηριοποιούνται στην Περιφέρεια της Στερεάς Ελλάδας.

Αλέξανδρος Μαζαράκης Αινιάν
Καθηγητής Κλασικής Αρχαιολογίας
Πρόεδρος της Οργανωτικής και της Επιστημονικής Επιτροπής του 5ου ΑΕΘΣΕ
Ιανουάριος 2020

MIDDLE HELLADIC ARCHITECTURAL PRACTICES AND THE FORMATION OF ELITE ARCHITECTURE AT MITROU, EAST LOKRIS, EARLY IN THE LATE HELLADIC PERIOD[1]

Aleydis Van de Moortel

This paper will discuss social practices with respect to the construction and maintenance of rubble walls and floors at Mitrou in the Middle Helladic (MH) and early Late Helladic (LH) periods. First I will describe the formation, during the MH period, of a coherent architectural tradition with specific norms. Then I will investigate how Mitrou's emerging political elite at the beginning of the LH period used architecture as a tool for conveying and constructing its increasingly elevated status in society.

USING PRACTICE THEORY TO STUDY MITROU'S ARCHITECTURE

Architecture plays a major role in the life of a settlement's inhabitants. Not only does it provide them with shelter, it also creates a built environment that conveys a multitude of messages regarding group identity, social role, and economic status. In this paper I will focus on two aspects of Mitrou's architecture: rubble wall construction and the building and maintenance of floors. Rather than seeing these architectural activities purely as outcomes of individuals' decisions and agency, I will adopt the viewpoint of practice theory, a body of thinking in sociology that sees individuals and social groups as intricately connected to each other in a dialectic relationship. Proponents of practice theory accept that individuals have agency, but their actions, decisions, and norms are very much conditioned by the social group to which they belong. One of practice theory's most influential thinkers is French sociologist Pierre Bourdieu. He developed the key concept of habitus, which is the body of internalized social structures and norms guiding the thoughts and practices of individuals of a specific social group. Habitus, he argues, is as a rule so deeply seated that it is thought of by the group's members as the "only right way" of acting[2]. Social practices are the results of learned behavior, and can persist for a long time, over multiple generations. As such, they are eminently observable in the archaeological record. For instance, if one compares 20th-century brick architecture of northern Belgium and the Netherlands, two regions that share the same language and are closely related in culture, one can see that in Belgium brick walls consistently are built thicker than in the Netherlands, so that windows are set more deeply into the wall, whereas traditional Dutch windows and doors are set almost flush with the wall. This difference in architectural practices allows those in the know to identify Belgian and Dutch buildings at a glance.

1. The Mitrou Archaeological Project is a *synergasia* of the Ephorate of Phthiotida and Eurytania with the University of Tennessee under the auspices of the American School of Classical Studies. It is co-directed by Dr. Eleni Zahou and the present author. We are very grateful to Ms. Maria-Photeini Papakonstantinou and Dr. Efi Karantzali, successive Directors of the Ephorate, and Dr. James Wright and Dr. Jenifer Neils, successive Directors of the American School of Classical Studies at Athens, for their strong support of our work. The Mitrou project is sponsored by the University of Tennessee, the Institute of Aegean Prehistory, the National Endowment for the Humanities (Collaborative Research Grants Nos. RZ-50652-06 and RZ-51162), the Loeb Classical Library Foundation, the Greek Archaeological Service, the Mediterranean Archaeology Trust as well as other institutional and private donors. Any views, findings, conclusions, or recommendations expressed in this publication do not necessarily reflect those of the National Endowment for the Humanities. For basic overviews of excavation results, see Van de Moortel - Zahou 2003-2004; 2011; and 2012.

2. Bourdieu 1977, 78-79.

In spite of being deeply ingrained in a social group, it is possible for social practices to change over time. In Bourdieu's view, change may result when one social group comes into contact with the habitus of another social group. This is called crisis. This contact may lead the first group to adopt the new practice, persist in its own practice, or change its practice to some degree. Another leading thinker of practice theory, British sociologist Anthony Giddens, believes that change can be brought about by human agency alone. Giddens compares habitus to human language: social actors play with it and can change it but have to respect its rules to some degree. In his view, history is made by knowledgeable individuals, and not by structures[3].

Another element of practice theory that is useful for the present study is Bourdieu's concept of cultural capital. In Bourdieu's thinking, individuals negotiate their position in life through the manipulation of various forms of capital: not only economic capital, but also cultural, social, and symbolic capital. Cultural capital can take the form of special knowledge, skills or education, but also access to exotic objects or elite architecture--anything that marks its bearer as having a culturally distinct position[4].

In this paper I will investigate the body of social practices and architectural norms seen in Mitrou's rubble walls and floors during the MH period. I will then examine how Mitrou's elite early in the LH period changed its architectural practices as a result of trade contacts with economically more advanced societies, and in the course of the Prepalatial period used its knowledge of the new building practices as cultural capital to help create its elevated status.

MH AND LH RUBBLE ARCHITECTURE AND FLOORING AT MITROU

Mitrou is the first excavated prehistoric settlement in East Lokris to have produced an uninterrupted occupational sequence from the Early Helladic (EH) IIB to the Late Protogeometric phase (ca. 2500/2400-900 BC). It has an unusually detailed stratigraphic sequence of MH and Prepalatial buildings and levels, on the basis of which a very refined ceramic chronology has been developed with seven MH phases, four LH I phases, and successive LH IIA, LH IIB, LH IIIA1, and LH IIIA2 Early phases[5]. This in turn has made it possible to study changes in architectural practices with unprecedented detail.

EH III/MH I - MH I Late: Type 1 Walls

MH architecture has been uncovered in two deep trenches at the site (trench LE792 in the northwest sector and trench LX784 at the eastern sea scarp) as well as in documented but unexcavated portions of the eastern and western sea scarps (Fig. 1). The earliest uncovered MH structure is Building L in Trench LX784, dating to the EH III/MH I transition. Its wall socles were fairly thin and walls were set onto leveled ground without foundation trenches, which was common practice at Mitrou in the MH and most of the LH period. Wall faces had fairly small stones, which did not touch or interlock but were separated by a relatively large clay-and-rubble core occupying up to one-third of the thickness of the wall (Fig. 2). This was true not only for the top course of stones, but also for the lower ones, as can be seen in the section of partially destroyed Wall 176, the east wall of Building L. Facade stones as a rule had one wider and flatter extremity laid at the exterior, and one tapering extremity laid on the interior for better bonding with the rubble fill. This type of walls is assigned to my Type 1 (Fig. 3).

Rubble walls derive their strength and cohesion from the weight of their stones and the quality of their clay mortar as well as from the interlocking of stones. The more these stones--and particularly the stones of the two wall faces--are interlocked, the more cohesive the wall and the better it resists lateral pressures and sheer forces, such as those exerted by earthquakes. It is also possible to build strong walls with stones that do not interlock, but then one needs a strong mortar. We have not analyzed the clay mortar, but my studies show that in the course of the MH and LH periods at Mitrou, stones of wall faces became progressively larger and more interlocking, especially in exterior walls that would have carried the weight of the roof (see below). Thus

3. Giddens 1984, xxvii-xxx, 1-14, 20-22.

4. Bourdieu 1977, 183-197.

5. For Mitrou's Middle Helladic pottery chronology, see Hale 2016; its Late Helladic I pottery chronology will be published in Hale, Vitale, and Van de Moortel (in prep.).

the belief that interlocking stones make stronger walls must have been part of the habitus of Mitrou's builders, passed down over many generations.

In terms of flooring practices, Panagiotis Karkanas has observed that most floors at Mitrou were constructed of clay and serpentinite gravel with small admixtures of lime and occupational debris. In the EH and MH periods at Mitrou, they were frequently patched and relaid, so that floor levels rose fairly rapidly in the course of a building's existence[6]. The original floors of Building L were more or less level, whereas in the course of the building's lifetime they began sloping up to 5% from the rear of the building down to the front. Presumably this slope was intended to facilitate drainage of some sort.

In the MH I Early phase, Building L was destroyed by fire and a new structure, Building K, was set on top of its ruins, to all appearances as its successor (Fig. 4). Whereas the eastern exterior wall of Building K rested on top of the east wall of Building L, its western exterior wall overlapped that of Building L only partially, and its interior partition wall had a different location. Such partial displacement from one house to the next is typical for what Worsham calls a "house series," or a number of successive houses that may have belonged to different generations of a single family[7]. Building K shows a slight change in rubble wall construction. Its rubble wall socles were fairly similar to those of Building L, but most of the lower wall courses had larger stones usually laid as stretchers. The bottom wall stones of the two facades sometimes touched each other in the interior of the wall, but they did not interlock, as can be seen in the section of partially destroyed Wall 126. The increase in stone size must have been intended to strengthen walls. Building K was destroyed in Middle Helladic I Late, probably by an earthquake, and its walls were rebuilt. Its western exterior Wall 127 was given large stones also in its higher courses, presumably for added weight and strength. A similar construction is seen in contemporary Building P, which is located in the unexcavated part of the eastern sea scarp just north of Building K. Its wall had two lower courses built with larger stones, whereas its top course consisted of smaller stones; stones did not touch or interlock.

The floors of Building K's two rooms were set at a somewhat steeper slope than those of Building L. Originally this slope must have been about 4%, but in the northern room, the floors sagged along the center line reaching a slope of 9%, and the slope across the room, from its west wall to the doorway in the center of Wall 126, was 11%. A peculiar characteristic of flooring practices in Building K, identified by Karkanas, is that each time Building K had been destroyed, daub from the superstructure of a destroyed oven was leveled and used as a bright pink subfloor for the subsequent building. This pink daub consisted of calcareous material. A hard clay floor was laid on top. The daub laid over part of the building after its first destruction clearly derived from oven 063 located in Room K2 (Figs. 4, 5). The pink daub layer covering the building after its final destruction in MH I Late or MH II Early, to judge from its tapering thickness, came from an oven located west of Building K. On top was the clay floor of Building K's successor, Building Q. The reason for this practice is not well understood, but the daub may have been applied to facilitate drainage or provide a more stable surface than the clay floors.

MH II Early - MH II Final/MH III: Type 2 Walls

In the MH II Early phase, rubble wall construction changed. Wall stones usually were larger, up to 30-40 cm in length, and now stones of the two wall faces sometimes interlocked. Such walls are assigned to Type 2 (Fig. 3). Fairly well preserved examples are Walls 99 and 100 in trench LE792 in the northwest excavation sector, flanking the road with the boat (Fig. 6)[8]. Wall 98 in the same trench, dating to MH II Middle, had larger stones, up to 50 cm long, that frequently interlocked. Similarly large stones were used in MH II Final/MH III Wall 96, and they are also seen in Trench LX784 in Wall 174, which presumably was the exterior wall of Building S, the MH II Late successor of Buildings L, K, Q, and R.

This gradual development towards larger stone sizes and more strongly bonded wall facades observed at Mitrou is part of a broad trend seen in mainland Greece at this time, but the quality of the evidence at other sites is much coarser, and it is difficult to determine where the idea originated. The ostensible aim was to

6. Karkanas - Van de Moortel 2014, 205, 209, table 2, microfacies A1 and A2.
7. Worsham 2015, 9-46, 225-238.
8. Van de Moortel 2012.

build stronger walls. The increase in stone size at Mitrou may have been inspired in particular by A. Irini and Kolonna, which from the MH II Early phase onwards were Mitrou's main trading partners, as pottery analysis has shown[9]. At Kolonna already in the MH I Early phase (Kolonna VII/ Gauss and Smetana' phase G), large, irregularly cut stones averaging 60 cm in length and 45 cm in width, and sometimes reaching 90 cm in length, were used in the town's fortification wall with chink stones filling up gaps between stones[10]. In the MH I Late/MH II Early (Gauss and Smetana' phase H) fortification wall of Kolonna VIII even larger stones, averaging 70 × 25 cm, were employed[11]. At Ayia Irini, refounded in MH II Early, similarly large stones, but cut to roughly rectangular shape, are seen in the fortification wall and houses of period IV, and they likewise were shored up with chink stones[12]. By period V, in the late MH period (MM IIB/III), A. Irini it had truly megalithic fortifications built with blocks up to 1.5 m long and 70 cm high (Fig. 9b)[13]. To my knowledge, Kolonna and A. Irini were the only settlements in central and southern mainland Greece and the Cyclades that used such large wall stones and chink stones at this time. Large, roughly cut stones with chink stones are seen in Minoan Crete from the Early Minoan III phase onwards[14], but there is no convincing evidence that Mitrou had direct contact with Crete in the MH period.

LH I - LH IIIA2 Early: Type 3 and 4 Walls

In the course of the LH I phase, several dramatic changes took place in Mitrou's settlement. Two elite building complexes were constructed, labeled Buildings H and D. At the same time, several large straight roads were laid in an orthogonal pattern through the settlement (Fig. 7). Burials inside house plots came to an end; presumably a communal burial plot was established in the northeast corner of the site. These and other developments marked the rise of an elite that wanted to make itself visible in society--in a strong departure from the more egalitarian societal norms of the MH period[15]. The reasons for this change in habitus are not well understood, but it seems that external contacts played an important role.

In terms of rubble architecture, we see in the first and second ceramic subphases of the LH I phase strong continuity of MH practices but also some changes. There is a further evolution towards stronger bonding of wall faces. Many LH I phase 1 and 2 walls of Building H were of Type 2 and built with fairly large stones (ca. 40 × 30 × 35 cm) as in the MH period, but now wall faces as a rule were more interlocked. A new type of wall appeared in LH I phase 1 that occasionally had stones laid as headers bridging the entire width of the wall, thus making it even more cohesive. Examples are Walls 46, 73, and 135 of Building H (Fig. 8). Such walls with bridging stones are assigned to Type 3 (Fig. 3). Wall 70 and probably Wall 82 of Building H even have a top course consisting entirely of such bridging stones, (Fig. 8). These belong to variant Type 3a. Another novelty in LH I phase 1 was the appearance of wall construction with squarish stones and chink stones, as can be seen in Wall 94 of Building H. This wall building technique presumably had been adopted from A. Irini or Kolonna, but with maximum lengths of 20 to 30 cm the stones of Wall 94 were much smaller. Our limited excavation exposure does not allow us to determine whether these novelties in wall-building techniques at Mitrou were limited to elite buildings or whether they where more widespread. Elite Building H at Mitrou had clay floors in LH I Phases 1 and 2, of which two, dated to LH I phases 1 and 2, had pink daub subfloors similar to those of non-elite MH buildings K and Q.

With the construction of a second elite complex, Building D, now dated to Late Helladic I phase 3[16], we see the first clear appearance of an elite architectural style at Mitrou. One of its characteristics is a major increase in the size of building stones. Building D's stones reached dimensions of 60 × 60 × 20 cm and were

9. Hale in prep.

10. Walter - Felten 1981, 52, pls. 42.1, 43.1, plan 9. For a synchronization of Mitrou's and Kolonna's settlement phases, see Hale 2016, 263, table 2; Gauss - Smetana 2007, 59, fig. B.

11. Walter - Felten 1981, 52, 54, 59, figs. 46-47, 51, pls. 50, 51.

12. Overbeck 1989, 120, pls. 27f, 31e-f.

13. Davis 1986, 1, 8, pls. 41e-f, 43e.

14. E.g., Early Minoan III retaining wall at Knossos and Middle Minoan wall at Archanes Phourni: Shaw 2009, 57, 259, 260, figs. 71, 74.

15. Van de Moortel - Zahou 2012; Van de Moortel forthcoming.

16. Pottery dates were kindly provided by S. Vitale and C. Hale.

roughly squared (Fig. 9a). This drastic increase in stone size, which surely would have been noticed by people of the time, justifies the use of the term megalithic architecture. Such large stones were seen only in Building D and in no other excavated building at the site. Since megalithic architecture would become a hallmark of later Mycenaean palatial architecture, it is argued here that already in the early Prepalatial period it served as a form of cultural capital. It must have been adopted by Mitrou's elite as a tool for constructing its elevated status in material terms. Megalithic walls are assigned to my Type 4 (Fig. 3). Given the roughly rectangular shape of Building D's wall blocks, it is likely that Mitrou's elite borrowed the idea of megalithic walls from A. Irini, which used similar, roughly squared wall blocks (Fig. 9b), rather than from Kolonna. It is striking, however, that Mitrou's trade relations with Kea as well as with Aegina were at a low point during LH I phases 1 and 2, reviving only slightly in LH I phase 3. The reason for this breakdown in trade is unknown. It may be the result of a shift in the trade networks of A. Irini and Kolonna, as, for instance, A. Irini became oriented towards Minoan Crete. In view of the decidedly local character of much of its elite culture, it also is possible that Mitrou's elite developed a form of resistance towards its more advanced trading partners, while appropriating their megalithic architecture and other exotic trappings of elite power in an effort to rival A. Irini or Kolonna[17].

Another novelty that appears for the first time in Building D is the construction of bright white lime plaster floors. I would argue that also these were a form of elite cultural capital. Elsewhere in Greece such lime plaster floors have been found in late MH or LH I contexts, and always in buildings that arguably have elite connotations, such as Houses D and E and probably B at Asine, and apsidal building MA on the Aspis at Argos[18]. By LH I phase 4, also Building H had a white lime plaster floor. Another major change was noticed by Karkanas with respect to the maintenance of floors at Mitrou: unlike the frequent patching typical of EH and MH floors, from LH I phase 1 onwards floors were laid once and left alone. This is a major change in social practice, but one that is difficult to interpret since it has been observed thus far only at Mitrou[19].

In LH I phase 3 or 4, large elite built chamber tomb 73 was constructed within Building D. Its tomb chamber and dromos were lined with 1.20-m tall, precisely cut rectangular slabs made of brittle greenish sandstone (Fig. 10). This stone may have come from Arkitsa, located on the coast some 15 km northeast of Mitrou[20]. If this was the case, then Mitrou's elite must have obtained it with the permission of the rulers of nearby Kynos, which was located on the coast in-between Mitrou and Arkitsa. It is remarkable that the greenish sandstone was used only twice at Mitrou: in the initial building of the tomb and in its enlargement in the LH IIB phase. This could mean that Mitrou and Kynos did not always have good relations. Cut stone architecture is seen only in tomb 73 and nowhere else at the site. This leaves little doubt that the greenish orthostates functioned as elite cultural capital. It is not yet clear from where Mitrou's elite borrowed the idea of orthostates, but since these already existed on Crete at this time, it seems likely that also this architectural practice was acquired through trade networks.

In Late Helladic I phase 4, Mitrou's trade increased, but now was conducted primarily with the northeast Peloponnese, and most likely with the Argolid. By the LH IIB phase, the enclosure wall of the chamber tomb complex at Mitrou was enlarged to a maximum thickness of 1.20 m, and was constructed with even larger stones reaching 75 × 75 × 40 cm in size and shored up with chink stones (Fig. 9a). Given Mitrou's strong ties with the Argolid at this time, it is conceivable that this escalation was inspired by the megalithic architecture of that region. Mitrou suffered widespread destruction in the early 14th century BCE and is likely to have been incorporated into a Mycenaean palatial polity at this time.

CONCLUSION

This brief overview has demonstrated that MH rubble wall building as well as the construction and maintenance of floors at Mitrou exhibited a set of coherent, long-lived practices. Gradual changes in rub-

17. Van de Moortel 2016.

18. Nordquist 1987, 81, 83, 87 (Asine); Touchais 1978, 801 (Argos Aspis, House MA).

19. Karkanas - Van de Moortel 2014, 209-212.

20. Anderson 2016, 31. We thank Dr. Iannis Manos, archaeologist with the ephorate of Trikala and Karditsa, for alerting us to the greenish sandstone formation of Arkitsa.

ble wall construction seen in the course of the MH period--increase in stone sizes and stronger bonding between wall faces--must reflect a desire on the part of Mitrou's inhabitants to build stronger and stronger walls.

Early in the Prepalatial period two elite building complexes were constructed at Mitrou. Building H, erected in LH I phase 1, continued in the tradition of MH architecture, but some of its walls faces were more strongly bonded through bridging stones. The construction of elite Building D in LH I phase 3 marked the emergence of an elite architectural style at Mitrou employing megalithic walls, white lime plaster floors, and imported, cut stone orthostates. This new architectural vocabulary, probably borrowed from A. Irini or Kolonna, but also rooted in the local habitus that preferred larger stone sizes, was employed by Mitrou's elite as cultural capital to materially construct its elevated status among its own population and perhaps rival south Aegean trading powers such as A. Irini and Kolonna. By the LH IIB phase it may have emulated the elite architecture of the Mycenaean heartland as part of an aggrandizing strategy to link itself with this increasingly powerful region in a voluntary process of Mycenaeanization[21].

21. Van de Moortel 2016, 106-107.

RÉSUMÉ

LES PRATIQUES ARCHITECTURALES DU MOYEN HÉLLADIQUE ET LA FORMATION DE L'ARCHITECTURE D'ÉLITE À MITROU, LOCRIDE DE L'EST DURANT LA PÉRIODE HÉLLADIQUE RÉCENTE

Aleydis Van de Moortel

Cette étude présente les développements diachroniques et variations synchroniques dans les pratiques sociales observées à Mitrou dans la construction des murs en moellons et la construction et maintient des sols au Mesohelladique et la premiere partie de l'Helladique Récent. Une typologie technique des murs en moellons est presentée qui aide à clarifier ces développements.

On voit, dans le Mesohelladique, la formation d'une tradition architecturale cohérent avec des normes spécifiques, qui indiquent l'existence de ce que Pierre Bourdieu apelle *habitus.* Au début de l'Helladique Récent, la nouvelle élite politique de Mitrou utilise ces normes locaux en les mélangéant avec des idées d'architecture monumentale venues de sociétés plus avancées (peut-être A. Irini) par des réseaux commerciales pour créer une style architecturale élitaire, qui sert de capitale culturelle en support de son rang social de plus en plus élevé.

BIBLIOGRAPHY

Anderson, L.B., 2016. *A Geoarchaeological Analysis of Ground Stone Tools and Architectural Fragments from Mitrou, East Lokris, Greece,* Knoxville. M.A. Thesis, University of Tennessee.

Bourdieu, P., 1977. *Outline of a Theory of Practice* (Transl. R. Nice), Cambridge.

Davis, J.L. 1986. *Keos V. Ayia Irini: Period V*, Mainz.

Gauss, W. - Smetana, R., 2007. Aegina Kolonna, the Ceramic Sequence of the SCIEM 2000 Project, in Felten, F. - Gauss, W. - Smetana, R. (eds.), *Middle Helladic Pottery and Synchronisms. Proceedings of the International Workshop Held at Salzburg October 31st - November 2nd, 2004,* Vienna, 59-80.

Giddens, A., 1984. *The Constitution of Society,* Berkeley and Los Angeles.

Hale, C., 2016. The Middle Helladic Fine Gray Burnished (Gray Minyan) Sequence at Mitrou, East Lokris, *Hesperia* 85, 243-295.

Hale, C., in prep. Central Greek and Kean Interconnections during the Middle Bronze Age: The Ceramic Evidence from Mitrou and Ayia Irini.

Hale, C. - Vitale, S. - Van de Moortel, A., in prep. The Late Helladic I Pottery Sequence at Mitrou, East Lokris, *Hesperia*.

Karkanas, P. - Van de Moortel, A., 2014. Micromorphological Analysis of Sediments at the Bronze Age Site of Mitrou, Central Greece: Patterns of Floor Construction and Maintenance, *Journal of Archaeological Science* 43, 198-213.

Nordquist, G.C. 1987. *A Middle Helladic Village. Asine in the Argolid* (*Acta Universitatis Upsaliensis* 16), Uppsala.

Overbeck, J.C. 1989. *Keos VII. Ayia Irini: Period IV*, Mainz.

Shaw, J.W. 2009. *Minoan Architecture: Materials and Techniques* (*Studi di archeologia cretese* 7), Padua.

Touchais, G. 1978. "Argos V. Aspis," *BCH* 102.2, pp. 798-802.

Van de Moortel, A., 2012. The Middle Bronze Age Boat of Mitrou, Central Greece," in N. Günsenin (ed.), *Between the Continents. Proceedings of the 12th International Symposium on Boat and Ship Archaeology, Istanbul Oct. 2009,* Istanbul, 17-26.

Van de Moortel, A., 2016. Politics of Death at Mitrou, East Lokris, in A. Dakouri-Hild and M. Boyd (eds.), *Staging Death: Funerary Performance, Architecture, and Landscape in the Aegean,* Berlin, 89-116.

Van de Moortel, A. - Zahou, E., 2003-2004 (published 2006). 2004 Excavations at Mitrou, East Lokris, *Aegean Archaeology* 7, 39-48.

Van de Moortel, A. - Zahou, E., 2011. The Bronze Age-Iron Age Transition at Mitrou, in East Lokris: Evidence for Continuity and Discontinuity, in A. Mazarakis Ainian (ed.), *The "Dark Ages" Revisited. Acts of an International Symposium in Memory of William D.E. Coulson, University of Thessaly, June 14-17, 2007,* Volos, 287-303.

Van de Moortel, A. - Zahou, E., 2012. Five Years of Archaeological Excavation at the Bronze Age and Early Iron Age Site of Mitrou, East Lokris (2004-2008). Preliminary Results, *ΑΕΘΣΕ* 3, 1131-1146.

Walter, H. - Felten, F., 1981. *Alt-Ägina, III.1. Die vorgeschichtliche Stadt: Befestigungen, Häuser, Funde,* Mainz.

Worsham, R., 2015. *Discontinuous Houses, Settlement Structures, and Social Organization in Late Early Helladic and Middle Helladic Greece,* Chapel Hill, NC. PhD dissertation, University of North Carolina.

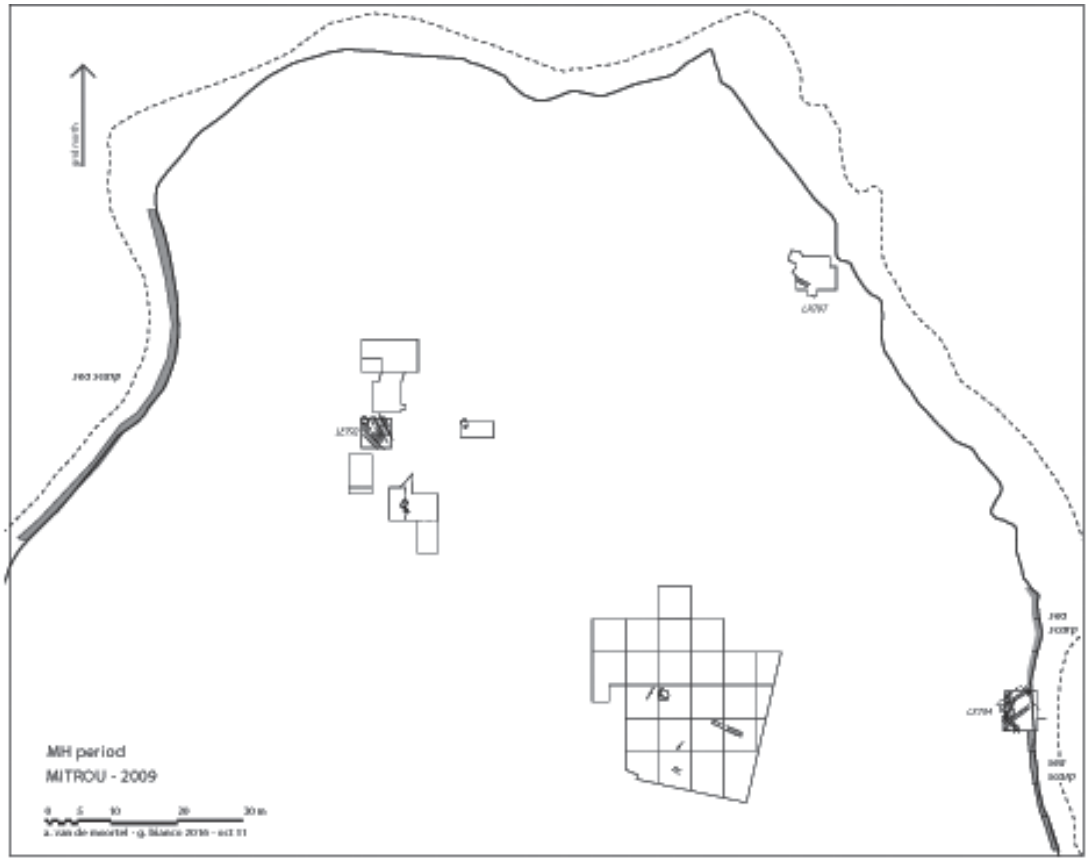

Fig. 1. Map of Mitrou with location of MH remains (G. Bianco - A. Van de Moortel).

Fig. 2. State plan of EH III/MH I Building L (G. Bianco) and south face of Wall 30 (photo A. Cordner)--walls of Type 1.

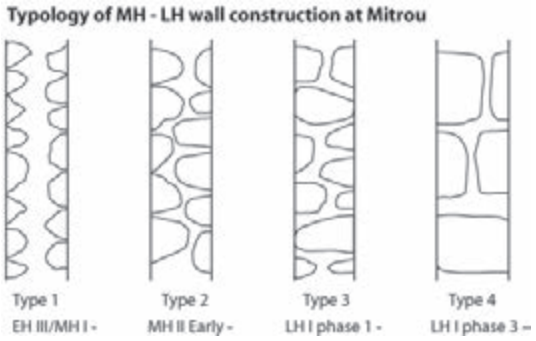

Fig. 3. Typology of MH - LH wall construction at Mitrou (drawing A. Van de Moortel, inking T. Ross).

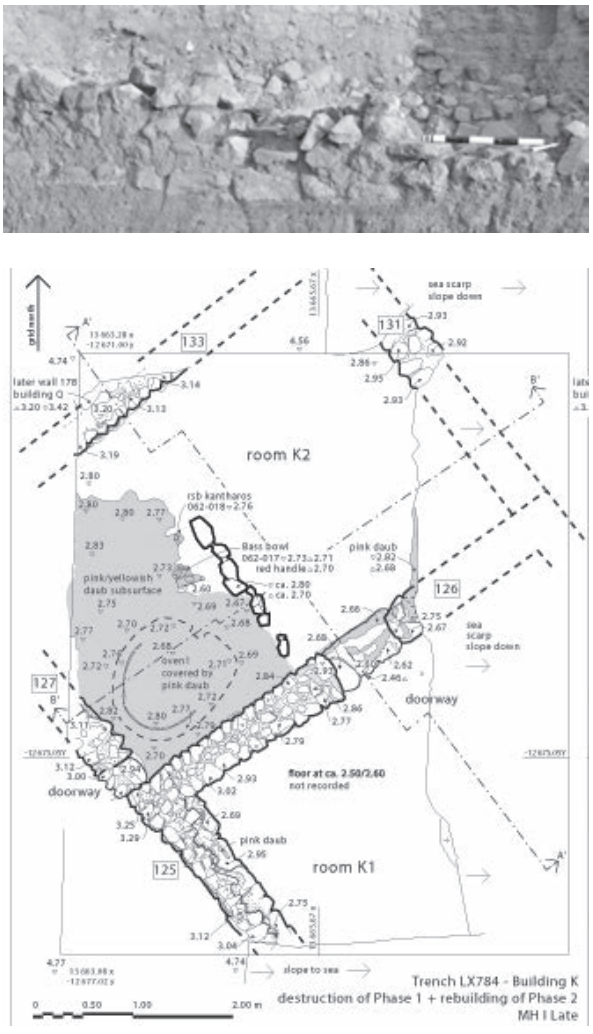

Fig. 4. State plan of MH I Late Building K with first destruction (G. Bianco) and south face of Wall 126 with two building phases, MH I Early and Late (photo A. Van de Moortel)--walls of Type 1.

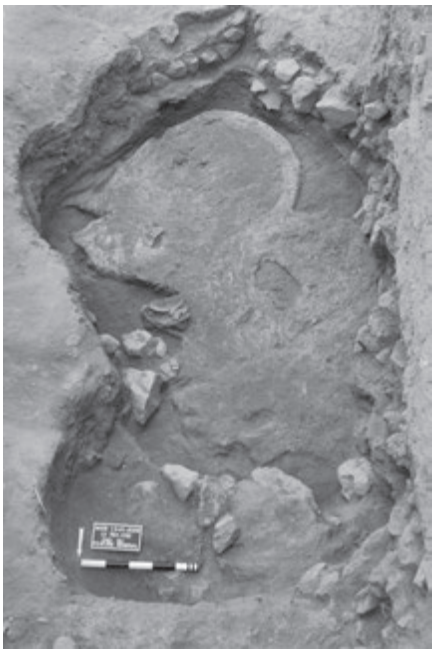

Fig. 5. Western area of Building K with oven 063 and destroyed pink daub superstructure spread as subfloor of second architectural phase, MH I Late, seen from the north (photo R. Vykukal).

Fig. 6. Trench LE792 with MH II Early Walls 99 and 100, MH II Middle Wall 98, and MH II Final/MH III Wall 96--Type 2 walls and development to larger stone sizes (balloon photo K. Xenikakis - S. Gesafidis).

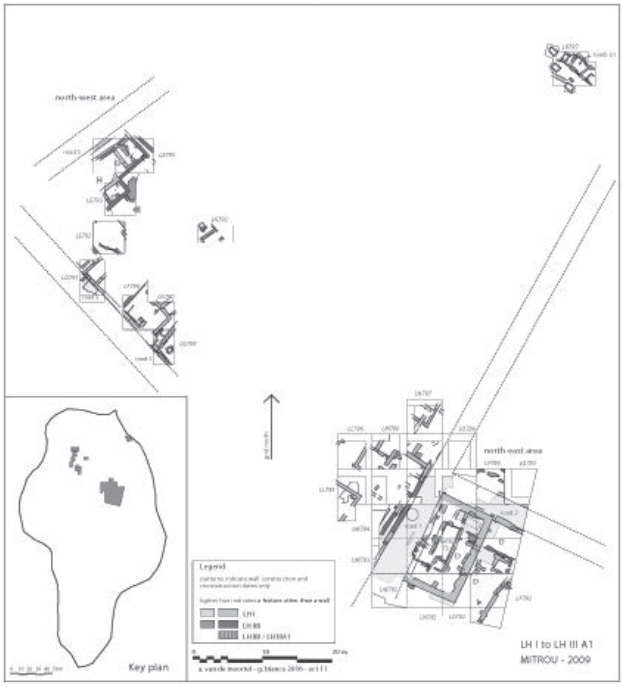

Fig. 7. Simplified plan of LH I - LH IIIA1 elite complexes H and D, tombs,and roads at Mitrou (G. Bianco).

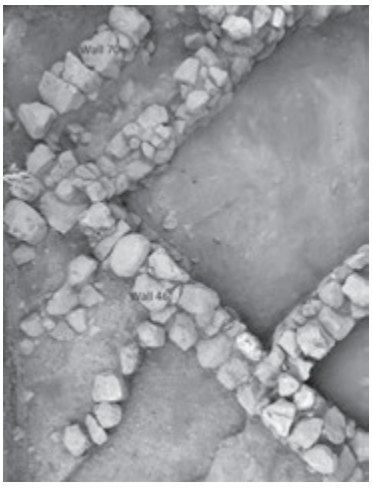

Fig. 8. LH I phase 1 Wall 46 (Type 3) and Wall 70 (Type 3a) of Building H, Trench LD791 (balloon photo K. Xenikakis - S. Gesafidis).

Fig. 9a. Building D, enclosure of tomb 73: LH I - LH IIIA2 Early megalithic Wall 39 with roughly squared stones and chink stones (Type 4), seen from east (photo R. Vykukal).

Fig. 9b. A. Irini V (late MC) fortification wall in Squares H4 and H5 (Davis 1986, pl. 41e). Copyright American School of Classical Studies at Athens.

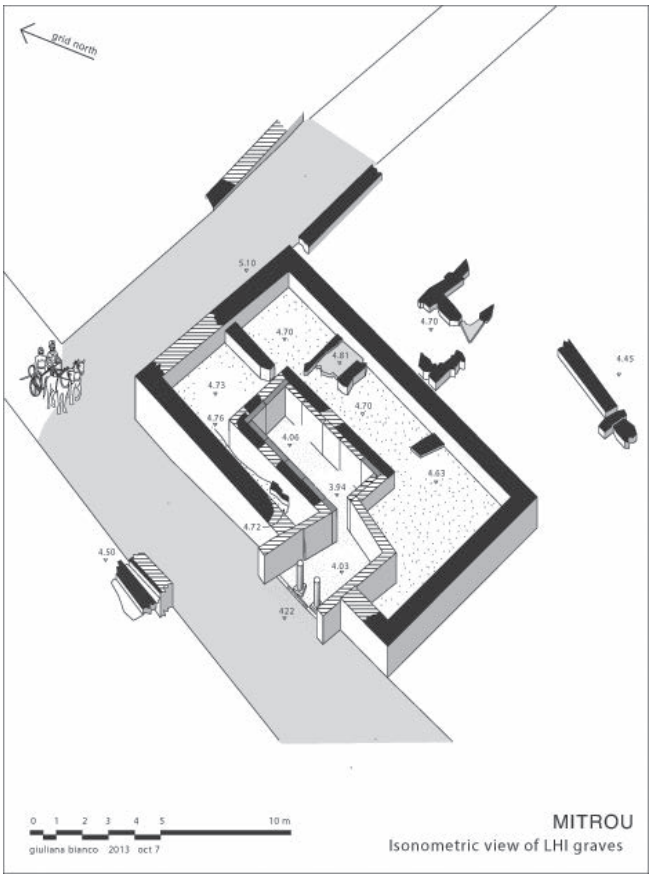

Fig. 10. Tomb 73 with greenish sandstone orthostates lining tomb chamber (isonometric reconstruction drawing G. Bianco; photo R. Vykukal).

ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

ΧΡΟΝΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΕΡΙΟΔΟΙ

ΑΝ	Αρχαιότερη Νεολιθική
ΑΝ	Αρχαιότερη Νεολιθική
Γ	Γεωμετρικός -ή, -ό
ΜΓ	Μέσος (ή-ο) Γεωμετρικός -ή, -ό
ΠΓ	Πρωτογεωμετρικός -ή, -ό
ΠΕ	Πρωτοελλαδική
ΠΕΧ	Πρώιμη Εποχή του Χαλκού
ΜΕ	Μεσοελλαδική
ΜΕΧ	Μέση Εποχή του Χαλκού
ΜΝ	Μέση Νεολιθική
ΝΝ	Νεότερη Νεολιθική
ΤΝ	Τελική Νεολιθική
ΥΓ	Ύστερος (-η, -ο) Γεωμετρικός (-ή, -ό)
ΥΕ	Υστεροελλαδική
ΥΕΧ	Ύστερη Εποχή του Χαλκού
EH	Early Helladic
EIA	Early Iron Age
G	Geometric
LBA	Late Bronze Age
LH	Late Helladic
LG	Late Geometric
MBA	Middle Bronze Age
MH	Middle Helladic
SM	Submycenaean
SPG	Sub-protogeometric

ΔΙΑΣΤΑΣΕΙΣ

διάμ.	διάμετρος
εκ.	εκατοστά
μ.	μέτρα
μέγ.	μέγιστος, -η, -ο
μήκ.	μήκος
πάχ.	πάχος
πλ.	πλάτος
σωζ.	σωζόμενος, -η, -ο
τ.μ.	τετραγωνικά μέτρα
ύψ.	ύψος
χιλ.	χιλιοστά
χλμ.	χιλιόμετρα
cm.	centimeter
km.	kilometer
m.	metre
sq m.	square metre

ΛΟΙΠΕΣ ΒΡΑΧΥΓΡΑΦΙΕΣ

(αδ.) διδ. διατριβή	(αδημοσίευτη) διδακτορική διατριβή
αι.	αιώνας
αρ.	αριθμός
αρ. ευρ.	αριθμός ευρετηρίου
αρ. κατ.	αριθμός καταλόγου
Βλ.	Βλέπε
δηλ.	δηλαδή
ΕΑΜ	Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο
ΕΒΑ	Εφορεία Βυζαντινών Αρχαιοτήτων
εικ.	εικόνα
εκδ.	εκδότης
επιμ.	επιμέλεια
ΕΠΚΑ	Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων
ΙΑΚΑ	Τμήμα Ιστορίας, Αρχαιολογίας Κοινωνικής Ανθρωπολογίας του Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
ιδιαίτ.	ιδιαίτερα
κ.ά.	και άλλοι, και άλλα
κ.ε.	και εξής
λ.	λήμμα
λ.χ.	λόγου χάριν
μτφρ.	μετάφραση
μ.Χ.	μετά Χριστόν
κεφ.	κεφάλαιο
ό.π.	όπως παραπάνω
παραπ.	παραπάνω
πάχ.	πάχος
περ.	περίπου
πίν.	πίνακας
πρβλ.	παράβαλε
π.χ.	παραδείγματος χάριν
π.Χ	προ Χριστού
σελ.	σελίδα
σημ.	σημείωση

σχ.	Σχέδιο	*et al.*	*et alii*
ΤΑΠ	Ταμείο Αρχαιολογικών Πόρων και Απαλλοτριώσεων	etc.	et cetera
		fig.	figure
τ.	τόμος	figs.	figures
υποσ.	υποσημείωση	ff.	following
ΥΠ.ΠΟ.	Υπουργείο Πολιτισμού	G.I.S.	Geographical Information Systems
Abb.	Abbildung	INSTAP	Institute for Aegean Prehistory
a.C.	after Christ	inv.	inventory, inventaire
A.D.	anno Domini	n.	note
av. J.-C.	avant Jésus-Christ	no.(s.)	number(s), numéro(s)
B.C.	before Christ	p.	page
c.	century	pl.	plate, planche
ca.	*circa*	Suppl.	Supplement
cf.	confer	Taf.	Tafel(n)
col.	column	Tav.	Tavola
ed(s). éd(s).	edited, editor(s), éditeur(s)	vol.	volume
esp.	especially		

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ ΠΕΡΙΟΔΙΚΩΝ ΚΑΙ ΣΕΙΡΩΝ

AA: Archäologischer Anzeiger
AAA: Αρχαιολογικά Ανάλεκτα εξ Αθηνών
AAustr: Archaeologia Austriaca
AAX: Ανθρωπολογικά και Αρχαιολογικά Χρονικά
ABME: Αρχείον των Βυζαντινών Μνημείων της Ελλάδος
ABV: Beazley J.D., 1956. *Attic Black-Figure Vase Painters*, Oxford.
ACD: Acta Classica Universitatis Scientiarium Debreceniensis (Debrecen)
ΑΔ: Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ: Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΘΣΕ: Αρχαιολογικό έργο Θεσσαλίας και Στερεάς Ελλάδας
ΑΕΜ: Αρχείο Ευβοϊκών Μελετών
ΑΕΜΘ: Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και Θράκη
ΑΘΜ: Αρχείο Θεσσαλικών Μελετών
Aegaeum: Aegaeum. Annales d'archéologie égéenne de l'Université de Liège
AJA: American Journal of Archaeology
AM: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Athenische Abteilung
Antiquity: Antiquity. Rivista di archeologia, architettura, urbanistica, delle origine al medioevo
AntK: Antike Kunst
AR: Archaeological Reports
Αρχαία Θεσσαλία: Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου για την Αρχαία Θεσσαλία στη μνήμη του Δημήτρη Ρ. Θεοχάρη, Αθήνα, 1992.
Αρχαιογνωσία: Αρχαιογνωσία. Επιστημονική Επετηρίδα της Φιλοσοφικής Σχολής του Πανεπιστημίου Αθήνας
ASAtene: Annuario della Scuola Archeologica di Atene e delle Missioni Italiane in Oriente
AW: Antike Welt. Zeitschrift für Archäologie und Kulturgeschichte
BABesch: Bulletin antieke beschaving
BAR: British Archaeological Reports
BAR-IS: British Archaeological Reports International Series
BEFAR: Bibliothèque des Écoles françaises d'Athènes et de Rome
BCH: Bulletin de Correspondance Hellénique
BICS: Bulletin of the Institute of Classical Studies
BJB: Bonner Jahrbücher des rheinischen Landesmuseum-sin Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande
BSA: The Annual of the British School at Athens
Byzantion: Byzantion. Revue Internationale des etudes Byzantines
ByzF: Byzantinische Forschungen. Internationale Zeitschrift für Byzantinistik
BZ: Byzantinische Zeitschrift
CahArch: Cahiers archéologiques
CAJ: Cambridge Archaeological Journal
Chiron: Chiron. Kommission für Alte Geschichte und Epigraphik des Deutschen Archäologischen Instituts
ClAnt: Classical Antiquity
CFHB: Corpus Fontium Historiae Byzantinae
CMS: Corpus der Minoischen und Mykenischen Siegel
CPh: Classical Philology
CQ: Classical Quarterly
CR: Classical Review
CRAI: Comptes rendus des séances de l'Académie des inscriptions et belles lettres (Paris)
CVA: Corpus vasorum antiquorum
DOP: Dumbarton Oaks Papers
ΔΧΑΕ: Δελτίον της Χριστιανικής Αρχαιολογικής Εταιρείας
EA: Epigraphica Anatolica
ΕΕΒΜ: Επετηρίς της Εταιρείας Βοιωτικών Μελετών
ΕΕΒΣ: Επετηρίς Εταιρείας Βυζαντινών Σπουδών
ΕΕΠΣΑΠΘ: Επιστημονική Επετηρίς της Πολυτεχνικής Σχολής, Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης
ΕΕΦΣΠΑ: Επιστημονική Επετηρίς Φιλοσοφικής. Σχολής Πανεπιστημίου Αθηνών
Έργον: Το Έργον της Αρχαιολογικής Εταιρείας
Έργο Εφορειών: 1η Επιστημονική Συνάντηση: Μάιος 1998: Βόλος. Το έργο των Εφορειών Αρχαιοτήτων και Νεωτέρων Μνημείων του ΥΠΠΟ στη Θεσσαλία και στην ευρύτερη περιοχή της (1990-1998), Βόλος 2000.
FD: Fouilles de Delphes, Paris
FGrHist: F. Jacoby, Fragmente der griechischen Historiker (Berlin 1923–)
Gnomon: Gnomon. Kritische Zeitschrift für die gesamte klassische Altertumswissenschaft
Hesperia: Hesperia. Journal of the American School of Classical Studies at Athens

Historia: Historia. Zeitschrift für alte Geschichte
HSCP: Harvard Studies in Classical Philology
ΘΕ: Θεσσαλική Εστία
Θεσσαλία: Θεσσαλία. Δεκαπέντε Χρόνια Αρχαιολογικής Έρευνας, 1975-1990. Αποτελέσματα και Προοπτικές, Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Λυών, 17-22 Απριλίου 1990, τ. Α-Β, Αθήνα, 1994.
ΘεσΗμ: Θεσσαλικό Ημερολόγιο
IG: Inscriptiones Graecae
IK: Inschriften griechischer Städte aus Kleinasien
JArchSc: Journal of Archaeological Science
JbRGZM: Jahrbuch des römisch-germanischen Zentralmuseums, Mainz
JdI: Jahrbuch des deutschen archäologischen Instituts
JFA: Journal of Field Archaeology
JGS: Journal of Glass Studies
JHS: Journal of Hellenic Studies
JMA: Journal of Mediterranean Archaeology
JÖAI: Jahreshefte des Österreichischen Archäologischen Institutes in Wien
JÖB: Jahrbuch der Österreichischen Byzantinistik
JRGZM: Jahrbuch des Römisch-germanischen Zentralmuseums, Mainz
JRS: Journal of Roman Studies
JSA: Journal of Social Archaeology
JSav: Journal des savants
ΚΒΕ-ΒΚΜ: Κέντρο Βυζαντινών Ερευνών ΑΠΘ. Βυζαντινά Κείμενα και Μελέτες
Kernos: Kernos. Revue internationale et pluridisciplinaire de religion grecque antique
LH IIIC Chronology and Synchronisms I: Deger-Jalkotzy S. – Zavadil M. (επιμ.), LH IIIC Chronology and Synchronisms, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, May 7th and 8th, 2001, Wien, 2003.
LH IIIC Chronology and Synchronisms II: Deger-Jalkotzy S. – Zavadil M. (επιμ.), LH IIIC Chronology and Synchronisms II, LH III C Middle, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, October 29th and 30th, 2004, Wien, 2007.
LH IIIC Chronology and Synchronisms III: Deger-Jalkotzy S. – Bächle A.E. (επιμ.), LH IIIC Chronology and Synchronisms III, LH III C Late and the transition to the Early Iron Age, Proceeding of the International Workshop Held at the Austrian Academy of Sciences at Vienna, February 23rd and 24th, 2007, Wien, 2009.
LIMC: Lexicon Iconographicum Mythologiae Classicae
MAA: Mediterranean Archaeology and Archaeometry
MededRom: Mededeelingen van het Nederlands Historisch Instituut te Rome
MeditArch: Mediterranean Archaeology. Australian and New Zealand Journal for the Archaeology of the Mediterranean World
MÉFRA: Mélanges de l'École française de Rome, Antiquité
MetMusJ: Metropolitan Museum Journal
Μνημεία Μαγνησίας: Μνημεία της Μαγνησίας. Πρακτικά Συνεδρίου «Ανάδειξη του διαχρονικού μνημειακού πλούτου του Βόλου και της ευρύτερης περιοχής», Βόλος 11-13 Μαΐου 2001, Βόλος, 2002.
NC: Numismatic Chronicle
NotSAIA: Notizie della Scuola archeologica italiana di Atene
OCP: Orientalia Christiana Periodica
OJA: Oxford Journal of Archaeology
OpAth: Opuscula atheniensia
ΠΑΕ: Πρακτικά της εν Αθήναις Αρχαιολογικής Εταιρείας
PACT: Journal of the European Study Group on Physical, Chemical and Mathematical Techniques applied to Archaeology
PBF: Prähistorische Bronzefunde
PCPS: Proceedings of the Cambridge Philological Society
Pharos: Pharos. Journal of the Netherlands Institute at Athens
PhW: Philologische Wochenschrift
Phoenix: Phoenix. Journal of the Classical Association of Canada
PZ: Prähistorische Zeitschrift
ΠΜΚ 1: Φρούσσου, Ε. (επιμ.), Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου, Πρακτικά Α΄ Διεπιστημονικού Συμποσίου, Λαμία 25-29 Σεπτεμβρίου 1994, Λαμία 1999.
ΠΜΚ 2: Κυπαρίσση-Αποστολίκα, Ν., Παπακωνσταντίνου, Μ. (επιμ.), Η Περιφέρεια του Μυκηναϊκού κόσμου, Β΄ Διεθνές Διεπιστημονικό Συμπόσιο, 26-30 Σεπτεμβρίου, Λαμία 1999, Αθήνα 2003.
RA: Revue Archéologique
RE: Paulys Realencyclopädie
REG: Revue des études grecques
RM: Mitteilungen des Deutschen Archäologischen Instituts, Römische Abteilung
RPhil: Revue de philologie, de littérature et d'histoire anciennes
SEG: Supplementum epigraphicum graecum
SIMA: Studies in Mediterranean Archaeology
SMEA: Studi micenei ed egeo-anatolici
SNG Cop: Sylloge Nummorum Graecorum. Denmark, The Royal Collection of Coins and Medals, Danish National Museum.
Υπέρεια: Υπέρεια. Επιστημονική Εταιρεία Μελέτης Φερών-Βελεστίνου-Ρήγα
VAHD: Vjesnik za arheologiju i historiju dalmatinsku
ZfE: Zeitschrift für Ethnologie
ZPE: Zeitschrift für Papyrologie und Epigraphik